

MEERWAARDE EN WINST

Antwoord aan Geert Reuten

Wim van Drimmelen

In het eerste nummer van de tweede jaargang van dit tijdschrift verscheen een beschouwing van Geert Reuten over mijn boek *Meerwaarde en winst*. Aangezien hij zijn bijdrage niet zozeer wil zien als een recensie, maar meer als aanzet tot discussie, meen ik de vrijheid te hebben om er op te reageren.

Zijn kritiek omvat drie belangrijke onderdelen, die ik achtereenvolgens aan de orde wil stellen. Om te beginnen zal ik antwoorden op zijn bezwaren tegen mijn probleemstelling. Ik zal betogen, dat zijn kritiek niet te rijmen valt met de inhoud van *Das Kapital*. Het tweede onderdeel betreft het transformatievraagstuk, waaraan Reuten de meeste woorden besteedt. Ik zal konkluderen, dat hier sprake moet zijn van een misverstand van de zijde van Reuten, aangezien zijn kritiek mij logisch onhoudbaar lijkt. Het laatste onderdeel betreft mijn behandeling van het productieproces. Ik zal betogen, dat er op dit punt inderdaad een belangwekkende vraag in het geding is, maar dat Reuten verzuimt om zijn standpunt te beargumenteren.

1. De probleemstelling

Mijn probleemstelling is volgens Reuten nogal kurieus en zou niet getuigen van diepgaand inzicht in de theorie van Marx. Wat betreft de diepgang van mijn inzicht laat ik het oordeel graag aan anderen over, maar dat mijn probleemstelling kurieus zou zijn, betwist ik. Om te beginnen wil ik er op wijzen, dat mijn probleemstelling aansluit bij een discussie met een respectabele traditie, waaraan door zowel marxistische als niet-marxistische auteurs wordt deelgenomen; in de inleiding van mijn boek heb ik deze discussie ter sprake gebracht. Wat zijn nu de bezwaren van Reuten tegen deze probleemstelling?

Volgens Reuten zou ik de indruk hebben gewekt, dat het Marx vooral te doen was om de verklaring van de winst in een kapitalistische maatschappij, terwijl het Marx in werkelijkheid veel meer ging om de analyse van de ontwikkeling van het kapitalisme en Reuten verwijst daarbij naar het Voorwoord bij deel I van *Das Kapital*. Indien Reuten de inleiding van mijn boek heeft gelezen, dan kan hij weten, dat ik bij de verantwoording van mijn probleemstelling juist mijn uitgangspunt genomen heb in de hem bedoelde passage (die mij dus niet is ontgaan, zoals de lezer uit de woorden van Reuten zou kunnen opmaken). Zoals bekend, deelt Marx in deze passage mee, dat het zijn uiteindelijke doel

is, "om de economische ontwikkelingswet van de moderne maatschappij bloot te leggen". Naar aanleiding van deze uitspraak heb ik betoogd, dat in het kader van een dergelijke vraagstelling aan de verklaring van de aard en de omvang van de winst een zeer belangrijke plaats toekomt. Immers, winst is de bron van de akkumulatie en de akkumulatie is de motor van de ontwikkeling van de kapitalistische economie. Vervolgens heb ik mij toegelegd op de betekenis van de arbeidswaardeleer voor de verklaring van de winst. Uit het simpele feit, dat ik mij deze beperking heb opgelegd, mag toch niet worden gekonkludeerd, dat ik de verklaring van de winst zou aanzien voor het hoofddoel van Marx?

Voorts merkt Reuten op, dat het er Marx niet om ging "te verklaren dat winst een vorm van meerwaarde is". Deze bewering kan ik niet rijmen met de inhoud van *Das Kapital*. Talrijk zijn de passages, waarin Marx er de aandacht op vestigt, dat onder kapitalistische warenproductie het bestaan van meerarbeid en daarmee de oorsprong van de bezitsinkomens wordt versluierd. Deze mystifikatie is er de oorzaak van, dat zich een onjuist beeld vormt omtrent de samenhang tussen produktiefactoren en inkomenssoorten, als zouden winst, interest en grondrente te danken zijn aan de produktieve bijdragen van kapitaal en grond, dit onjuiste beeld wordt, aldus Marx, in wetenschappelijke vermomming gepropageerd door de vulgaire economie. In deel III van *Das Kapital* besteedt Marx er een heel hoofdstuk aan (namelijk hoofdstuk 48), om dit onjuiste beeld te weerleggen en de ware samenhang nogmaals uiteen te zetten. Het verklaren van de aard en de oorsprong van de winst is derhalve in de visie van Marx noch een overbodige luxe, noch een sinekure.

Rest nog de ophief die Reuten maakt over een zin uit de brief van 11 juli 1868 van Marx aan Kugelmann, een zin, die door mij *niet* wordt geciteerd, terwijl de onmiddellijk daaraan voorafgaande zinnen door mij *wel* worden geciteerd. Welnu, met citaten is het meestal zo gesteld, dat ze in de oorspronkelijke tekst worden gevolg (en/of voorafgegaan) door andere, *niet* geciteerde zinnen. In het onderhavige geval is de weggelaten zin niet van belang voor het probleem, in het kader waarvan ik uit de brief aan Kugelmann heb geciteerd. De lezer kan zich hiervan overtuigen door raadpleging van pag. 85 en volgende van mijn boek.

2. De overgang van waarden naar produktieprijzen

De kern van Reutens bezwaren tegen mijn transformatiemethoden luidt, dat deze strijdig zou zijn met een vooronderstelling van Marx, inhoudende dat de meerwaardevoet het transformatieproces ongewijzigd dient te doorstaan. Op dit punt kan ik niet anders dan konkluderen, dat er sprake moet zijn van een misverstand van de zijde van Reuten, aangezien

de meerwaardevoet bij mijn transformatiemethode wel degelijk konstant blijft en wel als uitvloeisel van bewust gehanteerde vooronderstellingen. Dit kan als volgt kort worden beredeneerd.

Ik heb gebruik gemaakt van een eenvoudig drie-sektorenmodel. Alle fysieke grootheden in dit model op één na (namelijk de verdeling van het meerprodukt over de verschillende sectoren) zijn gegeven en worden onveranderlijk verondersteld. Dit betekent onder andere, dat de lengte van de arbeidsdag, het reële loon en de produktievoorwaarden van de loongoederen vastliggen. Zoals bekend, volgt daaruit per definitie, dat ook de meerwaardevoet (zijnde het quotiënt van meerarbeid en noodzakelijke arbeid) vastligt. In dit model worden vervolgens twee soorten ruilverhoudingen met elkaar gekonfronteerd, namelijk ruil overeenkomstig arbeidswaarden enerzijds en ruil overeenkomstig produktieprijzen anderzijds. De overgang naar produktieprijzen brengt met zich mee, dat de geproduceerde meerwaarde alsmede het meerprodukt anders over de sectoren worden verdeeld, maar overigens verandert er niets. Aangezien de lengte van de arbeidsdag, het reële loon en de produktievoorwaarden van de loongoederen blijven zoals ze waren, blijft dus noodzakelijkerwijs ook de meerwaardevoet konstant.

Ik vermoed, dat de bron van de verwarring te vinden is in een uitspraak van Reuten onderaan pag. 158. Mijn transformatiemethode zou impliceren dat ik, zonder me hiervan bewust te zijn, twee *verschillende* produktiestrukturen met elkaar vergelijk. Deze stelling van Reuten is onjuist. De produktiestruktuur komt expliciet tot uitdrukking in mijn vergelijkingenstelsels (5) en (21). Het eerste stelsel betreft de situatie *voor* de transformatie en het tweede de situatie *erna*, maar de produktiestruktuur is in beide stelsels exakt gelijk. Nu wordt de gedachtenwisseling enigszins bemoeilijkt door het feit, dat Reuten zijn stellingen niet bewijst. Indien ik werkelijk onbewust twee verschillende produktiestrukturen met elkaar vergelijk, dan moet deze fout toch konkreet zijn aan te wijzen aan de hand van genoemde vergelijkingenstelsels in mijn boek? Ook voor de meerwaardevoet geldt trouwens, dat Reuten zijn gelijk uit mijn vergelijkingen zou moeten kunnen afleiden. (De lezer, die de discussie thans reeds te vermoeiend vindt, zou de rest van deze paragraaf kunnen overslaan).

In dit verband wil ik ook reageren op een uitspraak van Reuten onderaan pag. 157. Ik zou impliciet verondersteld hebben, dat de "uitbuitingsvoet in waardetermen" (de meerwaardevoet) gelijk is aan de "uitbuitingsvoet in produktieprijstermen". Voor deze stelling verschafft Reuten wederom geen bewijs en dat verbaast mij niet, want de bewering is onjuist. Ik neem aan, dat hij onder de "uitbuitingsvoet in produktie-

prijstermen" het quotiënt van winstsom en loonsom, beide uitgedrukt in produktieprijzen, wil verstaan. Ik moet dan bezwaar maken tegen dit begrip op zich, aangezien Marx de uitbuitingsvoet defenieert in arbeidswaarden. Het zijn juist de "burgerlijke" ekonomen (zoals Samuelson), die de uitbuitingsvoet definiëren in termen ontleend aan de sfeer van de verschijningsvormen. Maar dit terzijde.

Aangezien ook volgens Reuten van een uniforme "uitbuitingsvoet in waardetermen" moet worden uitgegaan (hetgeen ik heb gedaan), zou ik dus volgens hem impliciet verondersteld hebben, dat in het produktieprijsenmodel de verhouding tussen winstsom en loonsom in alle sectoren uniform is. Maar dan zou er, gegeven het feit dat de verhouding produktiemiddelen — direkte arbeid per sektor verschilt, geen uniforme winstvoet kunnen heersen, terwijl produktieprijzen nu juist per defenitie een uniforme winstvoet vooronderstellen. In mijn produktieprijsenmodel is de winstvoet uit de aard der zaak uniform, zodat Reuten's bewering mij nogal ongerijmd lijkt.

Tenslotte wil ik een enkele onzorgvuldigheid van Reuten recht zetten. Op pag. 156 wordt mijn kritiek op de transformatiemethode van Marx op één lijn gezet met de kritiek van Von Böhm-Bawerk. De ironie van het geval wil, dat Von Böhm-Bawerk de transformatiemethode van Marx geheel voor zoete koek slikt (zie pag. 72 van mijn boek). Er is dus ook geen sprake van, zoals Reuten op pag. 157 suggereert, dat Von Böhm-Bawerk enigerlei gekorrigeerde transformatiemethode hanteert, waarbij ik me zou hebben aangesloten. Verder stelt Reuten op pag. 152, dat ik de gangbare kritiek op de transformatiemethode overneem, zonder me af te vragen "wat precies inkonsistent is met wat". Wie de moeite neemt, om de pagina's 118-137 van mijn boek er na te slaan, kan zich onmiddellijk van het tegendeel overtuigen.

3. De analyse van het produktieproces

Het derde onderdeel van Reuten's kritiek, zoals door hem zelf samengevat op pag. 152, houdt in, dat door het loslaten van de waardenanalyse mijn aandacht uitsluitend gericht zou zijn op het proces van ruil en verdeling, zonder het produktieproces daarbij te betrekken. Ik meen, dat Reuten zich hier te absoluut uitdrukt. Zoals hij zelf ook op pag. 160 opmerkt, heb ik immers nadrukkelijk op de betekenis van en de samenhang met het produktieproces gewezen. Zo heb ik bij de bespreking van het antagonistische karakter van de meerarbeid betoogd, dat dit zowel betrekking heeft op de verdeling als op het produktieproces. Het is daarom feitelijk onjuist, dat ik de verhouding loonarbeid-kapitaal zou hebben gereduceerd tot een strijd om de verdeling.

In zoverre wil ik Reuten echter graag gelijk geven, dat de analyse van het productieproces in mijn boek niet de uitvoerige aandacht krijgt, die andere problemen wel ten deel gevallen is. De reden daarvoor is, dat ik het productieproces slechts in mijn beschouwing heb betrokken, voor zover dit noodzakelijk was in het kader van mijn probleemstelling, namelijk de verklaring van de *aard* en de *oorsprong* (in tegenstelling tot de *omvang*) van de winst. Bij de bestudering van het productieproces gaat het, zoals Reuten terecht opmerkt, om zaken als de organisatie van het productieproces, de produktietechnieken, de uitoefening van toezicht, arbeidsdeling, intensiteit van de arbeid, enzovoorts. Wat Reuten hierover te berde brengt (waaronder zijn opmerkingen over het onderscheid tussen *ex post* en *ex ante* grootheden), is grotendeels niet direkt relevant voor mijn probleemstelling en bovendien ook niet strijdig met de inhoud van mijn boek. De relevante vraag in dit verband is, of voor ons inzicht in deze problemen de tussenkomst van een analyse in termen van arbeidswaarden onmisbaar is. Voor een zinvolle discussie over deze vraag is het echter gewenst, dat Reuten *beargumenteert*, *waarom* de waardenanalyse onontbeerlijk zou zijn voor ons inzicht in het productieproces.

Tot besluit nog een enkele opmerking over de laatste paragraaf van Reuten bijdrage. Net als hij zal ik kort zijn. Hij zegt moeite te hebben met mijn behandeling van de problematiek van wezen en verschijningsvorm, overigens zonder op mijn argumenten in te gaan. Hij zelf wil het onderscheid benadrukken tussen de analytische niveaus van productie, cirkulatie en het totaalproces van productie *en* cirkulatie. Ik denk, dat hier geen sprake is van een tegenstelling, maar van twee kanten van dezelfde zaak. Verder stelt hij, dat het kwalitatieve aspect van de waardeleer pas aan de orde zou komen op de voorlaatste pagina van mijn boek. Ik moet derhalve vrezen, dat hij de pagina's 80-92 en 252-274 van mijn boek met gesloten ogen heeft gelezen.

augustus 1978